

שיעור אורך הרצועות

המקורות בגמרא

בבבלי מנחות (לה, ב) :

אמר רב פפא: גרדומי רצועות כשירות.

ולאו מילתא היא, מדאמרי בני רבי חייא: גרדומי תכלת וגרדומי אזוב כשירין, התם הוא דתשמישי מצוה נינהו, אבל הכא דתשמישי קדושה נינהו לא.

גרדומין הם שאריות מדבר שהיה שלם. עצם הדיון ביחס לגרדומים מלמד שיש שיעור לאורך שצריכות להיות הרצועות לכתחילה, וכך מדקדקת הגמרא, ומתוך באה לבירור שיעור זה :

מכלל דאית להו שיעורא.

וכמה שיעורייהו? אמר רמי בר חמא אמר ר"ל: עד אצבע צרדה.

רב כהנא מחוי כפוף. רב אשי מחוי פשוט.

רבה קטר להו ופשיט ושדי להו. רב אחא בר יעקב קטר להו ומתלית להו.

מר בריה דרבנא עביד כדידן.

דברי האמוראים הובאו בלשון מעט סתומה, ומתוך כך ישנן שיטות שונות בראשונים בביאור דבריהם.

שיטת רש"י - מדובר בתפילין של ראש

רש"י מסביר שהדיון לאורך הסוגיא עוסק ברצועות התפילין של ראש. כו"ע מקבלים את דברי ריש לקיש שאמר ששיעור הרצועה הוא עד 'אצבע צרדה', שהיא ה'אצבע', שהיא צרתה של הסמוכה לה - 'צרתה דדא'. לדברי רש"י, רב כהנא מפרש שאורך הרצועה צריך להיות כשיעור שניתן להרחיק בין האצבע לאמה, ואילו לדעת רב אשי הוא צריך להיות כשיעור שניתן להרחיק בין האצבע לאגודל. גם את הנהגות האמוראים בהמשך מפרש רש"י ביחס לרצועות התפילין של ראש, אם יש להשאירן תלויות מאחור, אם יש לקלוע אותן, או לפשוט אותן לפני, כפי שאנו רגילים.

שיטת הערוך - מדובר בתפילין של יד

בתוסי' (ד"ה 'וכמה שיעורייהו') מביאים את פירוש הערוך, שהסביר את דברי ריש לקיש דווקא ביחס לרצועת תפילין של יד, על סמך מדרש 'למדנו'. עוד הסביר הערוך, בשונה מרש"י, ש'אצבע צרדה' הינה האמה,¹⁹ שעליה כורכים את רצועת התש"י.

---

¹⁹ וביסס את פירושו על התוספתא במסכת יומא, שפירשה כך את הביטוי 'אצבע צרדה' שבמשנה. בתוספות טענו שמוכרחים לפרש כך ביומא, כיון ש'הדבר ידוע שא"א להשמיע קול אלא כשמכה

גם את המושגים 'כפוף' ו'פשוט' פירש הערוך באופן אחר, שנראה יותר פשוט במילים, שההבדל הוא אם האצבעות דבוקות זו לזו או שפושטים אותן, אלא ששם פירש דווקא על המרחק שבין האגודל לאצבע, ולא לאמה כפי שפירש בדברי ר"ל. לפי"ז צ"ל שמבין שרב כהנא ורב אשי לא באו לפרש את דברי ריש לקיש, אלא להביא דעות אחרות.

תוספות מקבלים את פירוש הערוך שהאצבע הצרדה היא האמה, ולכן אומרים שגם לדברי רש"י שמדובר על שיעור רצועות תש"ר, יש לפרש בדעת רב אשי שהשיעור הוא כמרחק שבין האגודל לאמה, ולא לאצבע.

דעה נוספת שמובאת בתוספות חוזרת להבנה שרב כהנא ורב אשי מפרשים את דברי ר"ל, אלא שמדובר על תש"י והמדידה היא ממקום הנחת התפילין ששם מתחילה הרצועה, ועד האצבע הצרדה, שנחלקו רב כהנא ורב אשי אם יש למדוד כשהיא כפופה או כשהיא פשוטה.

תוספות - מסורת אורך רצועות תפילין של ראש

ביחס לשיעור רצועות תש"ר מובאת בתוספות מסורת שראש אחד יגיע עד טבור וראש שני יגיע עד הלב. תוספות אינם מכירים למנהג זה שום מקור, ומביאים בשם שימושא רבא, שבמקום להזכיר את הטבור, כתב שהרצועה האחת צריכה להגיע עד מקום המילה. הוא גם הוסיף וקבע שרצועה זו צריכה להיות הימנית, והשמאלית היא שתגיע כנגד הלב.

שיטת הרמב"ם

ברמב"ם בהלכות תפילין (ג, יב) הביא ביחס לתפילין של ראש את המסורת שהרצועות צריכות להגיע עד הטבור:

ואורך רצועה של ראש כדי שתקיף את הראש ויקשור ממנה הקשר ותמתח

שתי הרצועות מכאן ומכאן עד שיגיעו לטבור או למעלה ממנו מעט.

הלשון 'או למעלה ממנו מעט' היא מעט סתומה, שכן יוצא מכך ששיעור הרצועות אינו מוגדר באופן מוחלט. את הגמרא נראה שהרמב"ם מפרש, כמו הערוך, ביחס לרצועות תפילין של יד:

ואורך רצועה של יד כדי שתקיף את הזרוע ויקשור ממנה הקשר ותמתח

רצועה אחת על אצבע אמצעית ויכרוך ממנה על אצבעו של כריכות

ויקשור.

מדברי הרמב"ם נראה כפירוש שהובא בתוס' בשם 'יש מפרשים'.

באמצעי. אולם, בפירוש המשניות של הרמב"ם שם (א, ז) כתב דווקא כפירוש רש"י: 'שמכין הגודל עם האצבע הסמוכה לה בכוח'.

ובספר הישר לר"ת (חלק החידושים) סימן תקיז הסביר כערוך ותוספות, אלא שכתב ש'אצבע צרדה' היא האגודל: 'ביומא מכין לפניו באצבע צרדה. ומפרש בגמרי מאי צרדה גודל. ופי' רבינו שלמה זצ"ל שאצל גודל היא צרה של גודל. ומכין בין אצבע לגודל. ואין נר' שהרי אי אפשר להשמיע שום קול כי אם מאמה לגודל. ועל כן ה"פ צרדה צרה דדא הוא הגודל שהוא צרה לאמה שהוא כנגדו. ואז [מ]יושב יפה. כי כך מנהג שהן משמיעין קול למרחוק. וה"ג בתוספתא אי זו היא אצבע צרדה זו אצבע גדולה של ימין ועלה קתני למישמע מינה'.

אם כל האמוראים מפרשים את דברי ר"ל, יוצא מדבריו שיאצבע צרדה היא האצבע האמצעית.²⁰ כך כתב המרדכי, והסביר שהוא פוסק למעשה כרב אחא בר יעקב שקשר וכרך שלוש כריכות על האצבע.

הב"י מזכיר סמ"ג שכתב כדברי הרמב"ם בשם הרי"ף. אולם, הרי"ף הביא את כל דברי האמוראים כפי שהם בגמרא. מלבד זאת, צ"ע מדוע אין התייחסות בפוסקים לימר בריה דרבנא' שנאמר בגמרא שיעביד כדידן, שמשמע מכך, שישנו מנהג נוסף, שאינו מפורש בגמרא, ולכאורה, הוא בתרא. ואולי ניתן לפרש שמנהג זה הוא מנהג הכריכות על היד עצמה, שמביא הב"י בהמשך דבריו כדבר שלא נידון ע"י הפוסקים, אך יש בו מנהג של שש או שבע כריכות. עם זאת, כיון שמנהג ימר בריה דרבנא' הוזכר רק בלשון 'עביד', ולא כהגדרת שיעור, יתכן שיש לראות בו הדרכה לכתחילה כאשר אורך הרצועות מספיק, אך אין מנהג זה מגדיר את שיעור אורך הרצועות המעכב.

יש להעיר שבלשון הרמב"ם מוזכרת קשירה גם בהתחלה וגם בסוף. אפשר לפרש שהקשירה הראשונה היא הקשירה של המצוה, והקשירה השניה הוזכרה ברמב"ם רק בתור הפעולה המעשית הנדרשת כדי לקבע את הכריכות. אולם, יתכן שאפשר לדקדק מלשון הרמב"ם שפעולת הקשירה מסתיימת רק בקיבוע הרצועות בידו לאחר הכריכות על האצבע, שכן עד שלא יעשה כן לא יהיו התפילין באמת קשורות על ידיו, אלא מהר מאוד תתרפינה הרצועות והתפילין יזוזו ממקומן. לפי זה יתכן שהקשר שהזכיר בתחילה (בה"א הידיעה!) אינו אלא הקשר של היו"ד, שנדרש לחשב אותו בשיעור הרצועה, ואותו מפרש בהלכה הבאה, ולא הקשירה הסופית על האצבעות שרק בה נשלמת המצוה.

אף בשולחן ערוך (כו, ח) השתמש בלשון הרמב"ם, שהזכיר קשר בתחילה וקשר בסוף, כעיקר הדין, וציין בנוסף את המנהג לכרוך את הרצועות על הזרוע:

אורך רצועה של יד כדי שתקיף את הזרוע ויקשור ממנה הקשר, ותמתח על אצבע אמצעית וכרוך ממנה על אצבעו שלשה כריכות ויקשור. ונוהגין העולם לכרוך על הזרוע ששה או שבעה כריכות.

האחרונים ציינו שהמנהג הוא לכרוך שבע כריכות עפ"י מה שכתב בשער הכוונות בשם האר"י, והדגישו שכריכות אלה צריכות להיות מן המרפק ולמטה, ולא על הקיבורת. עם זאת, נראה שדווקא משום כך אין פגם במי שמוסיף כריכה נוספת על הזרוע, על מנת לשפר את הידוק התפילין ליד. נחלקו האחרונים אם מותר משום כך להניח את הרצועה גם על התיתורא, כי יש אומרים שבכך מקיים את הקשירה, אך מהרי"ל כתב שהקשירה מתקיימת ברצועה שעוברת במעברתא, ולכן כתב הרמ"א שאין לכרוך הרצועה על התיתורא, והסבירו אחרונים, שכיון שאין בדבר מצוה, הדבר אסור, משום שקדושת הקציצה חמורה מקדושת הרצועות.

וכיון שאחרונים רבים העידו על מנהג לעשות כן, מסתבר שאם ללא הכריכה אינו מצליח להניח את התפילין במקומן, אין בכך איסור, אך מסתבר גם שאין לכרוך את הרצועות באופן שיחצוץ בין הבית עצמו לקיבורת.

²⁰ וצריך ליישב את דבריו בפירוש המשניות ביומא (א, ז).